

Pēters Zemperboni
PAR PLASTISKI ARHITEKTONISKO FORMU IEDARBĪBU UZ CILVĒKU

Zalcburgas Rūdolfa Šteintera skolas pieredze

Pašlaik bieži var dzirdēt par "atbrīvojošām" (*freilassende*, burtiski: brīvu atstājošām) un "spiedošām" jeb "nomācošām" formām. Lielākoties tas attiecas uz arhitektūru. Rodas jautājums, vadoties no kādas apziņas, no kādām vajadzībām, no kādas attieksmes pret pasauli izriet šādi definējumi kā "spiedošs" vai "atbrīvojošs"? Vai var būt formas, kas atstāj cilvēku brīvu? Ja jā, tad tam vajadzētu nozīmēt, ka pastāv formas, kas neiedarbojas uz cilvēka dvēseli. Tā kā cilvēks gan fiziski jutekliskajā, gan dvēseliski garīgajā jomā ir uztveroša būtne, tad viņam arī ir pieejama abu šo pasaulu realitāte. Tātad formai, kas atstāj cilvēku brīvu, it kā vajadzētu pietrūkt piederības kā vienai, tā otrai realitātei, jo tās viņam nav uztveramas, nekādi uz viņu neiedarbojas. Vai varbūt šim jēdzienam "atbrīvojošs" ir cita nozīme? Varbūt tas attiecas vairāk uz subjektīvo dvēseles dzīvi? Vai atbrīvotības izjūta nav saistīta ar to, ka mums kaut kas patīk vai nepatīk? Šajā gadījumā runa ir nevis par formu objektīvo realitāti, bet gan par to attiecībām ar atsevišķa cilvēka subjektīvo dvēseles dzīvi. Tas, ka pasaulē esošās formas izraisa cilvēkos dažādu reakciju, ir neapšaubāms fakts. Mums kaut kas patīk vai arī nepatīk. Tas nozīmē, ka, ja kāds saka, ka formai esot atbrīvojošs raksturs, viņš būtībā apraksta tikai un vienīgi paša dvēseles dzīvi, nevis objektu, nevis pašu formu. Cilvēks projicē savu subjektīvo pārdzīvojumu uz kādu ārpusaules objektu un saka: tas atstāj mani brīvu un šis nē.

Te rodas otrs jautājums: vai tādā gadījumā jāpieņem, ka dvēsele var gūt no pasaules vienīgi subjektīvus iespaidus, vai tā ir spējīga sniegt mums arī objektīvus iespaidus par pasaulē esošām kvalitātēm? Pirms atbildēt uz šo jautājumu, atļaujiet man paust dažas domas par formu valodu kā tādu.

Principā visu pasaules formu daudzveidību var reducēt uz trim formu kvalitātēm. Aplūkosim vispirms no iekšpuses uz āru izliektu formu, tātad formu, kura attiecībā pret pasauli ir **konvekss** (izliekta), it kā uzpūsta no iekšpuses kā gaisa balons. Šāda forma (protams, ja tā ir smagāka par gaisa balonu), nokrītot uz mīksta pamata, atstāj tajā savu prettēlu, proti, dobumu. Šo no iekšpuses veidojošās formas kvalitāti mēs satiekam dzīvības jomā. Viss veidojošais, augošais, brīvi izplatošais, neierobežotais visdažādākajās dzīvības jomās ir šīs kvalitātes atklāsmē. Mēs pazīstam to arī gada ritumā: pavasaris pasaulē ir augšanas, izplatīšanās, veidošanās un izplūšanas laiks.

Kā pretstatu konveksam formu elementam jāaplūko **konkāvs**, t.i., ieliekts elements. Pretstatā jaunbūves spēkam, kas darbojas no iekšpuses, konkāvu formu gadījumā mums ir darīšana ar veidojošiem spēkiem, kas darbojas no ārpuses. Konkāva forma fiziskajā jomā atkāpjas no ārpusaules un veido iekštelpu. Kad šī forma krīt uz mīksta pamata, rodas tās konvekssais prettēls. Te var skaidri redzēt, ka abas minētās formas papildina cita citu un būtībā ir cieši saistītas savā starpā. Viena slēpj sevī otru. Visās ieliektajās formās

skaidri var sajust telpu veidojošo, atkāpjošo, savelkošo kvalitāti, fiziski redzamo formu nojaukšanu no ārpusē. Pretī šīm abām formām, tās izlīdzinot, pastāv līdzena plakne. Šī līdzenā plakne neatstāj fiziskajā matērijā savu prettēlu; tās nospiedums ir līdzīgs tai pašai. Tātad līdzenā plakne nav forma, kas var realizēt sevi kā telpiska forma fiziskajā elementā, kas veido telpu vai to piepilda, tā atrodas tieši vidū starp šīm divām formu kvalitātēm. Tikai tad, kad vairākas līdzenas plaknes nonāk pareizajās savstarpējās attiecībās rodas telpa. Līdzena plakne ir izlīdzinājums starp ārpusi un iekšpusi – nedz izliekta, nedz ieliekta, bet gan abu formu izlīdzinājums, miers starp abiem elpošanas procesa poliēm. Līdzeno plakni kā veidojošo elementu dabā var atrast tikai minerālu valstībā; visās citās dabas valstībās tā parādās tikai kā starpelements starp diviem žestiem: ieelpu un izelpu, izplešanos un saraukšanos. Plakni kā tādu miera, izlīdzinājuma, neitralitātes "punktu" var atrast visos ritmiskos elpošanas procesos. Gada ritumā šo kvalitāti var vērot vasaras un ziemas saulgriežu fenomenā: ieelpa – miers – izelpa.

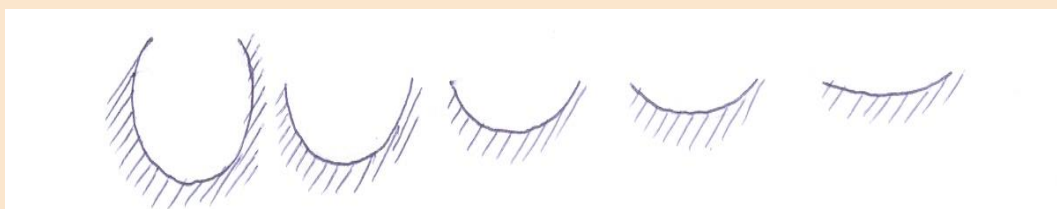
Cilvēks atrodas šī fenomena priekšā kā uztveroša un izziņoša būtne. Uztvere sākas ar formu aptaustīšanu, aptveršanu, mēģinājumu iztēloties to kā vienu veselumu. Šo aptaustīšanu fiziski var veikt ar rokām un ar acīm, taču to var veikt arī iekšēji. Mēs iekšēji aptaustām formas, lai tās iepazītu. Ja mēs mēģinām aptvert kādu konveksu formu, kas mums jāveic iekšēji? Mēs veidojam savā iztēlē ap šo formu to aptverošo telpu, mēs kļūstam paši par ieliektu formu. Citādi ir ar visu konkāvo, dobjo. Ja mēs gribam to aptvert, aptaustīt, pārdzīvot, mums jāizplūst šajā tukšumā, jāizplešas, iekšēji aizpildot šo formu ar savu apziņu. Ar plakni ir atkal citādāk – šeit nevar būt runa nedz par ieelpu, nedz par izelpu. Aktivitāte nav vērsta nedz uz āru, nedz uz iekšu. Drīzāk tas ir sava veida klusuma, stagnācijas, izlīdzinājuma brīdis, kas šeit kļūst acīmredzams. Tātad mēs aptaustām, respektīvi, aptveram ar savu apziņu formas, iesaistāmies specifiski vienvirspējā procesā un mēģinām noskaidrot, kādu padzīvojumu mūsos izraisa viena vai cita forma. Šeit nav domāts mans viedoklis par formu, ko "es" par to domāju. Drīzāk te runa ir par to, kā forma izsaka sevi manī. Mēs ieklausāmies tajā, kādu nospiedumu forma atstāj no jebkādiem viedokļiem un spriedumiem tīrā dvēselē. Šis nospiedums no subjektīviem viedokļiem atbrīvotajā dvēselē ir tas, ko mēs apzināti meklējam. Tas ļauj mums gūt objektīvu iespaidu par pasauli. Šajā izziņas aktā nav nekādas nozīmes tam, vai mums vērojamā forma patīk vai nepatīk. Svarīga ir formas, kuru mēs gribam aptvert, atklāsme kā tāda. Pēc tam, protams, mēs varam teikt: "Es sajūtu simpātijas pret šo formu, bet pret to nē." Tā ir subjekta darīšana un izsaka kaut ko par šo subjektu, nevis par pašu objektu, par formu pašu par sevi. Pie pasaules veseluma, protams, pieder abi fenomeni, tikai šeit mēs gribam pievērsties galvenokārt pasaules formu aspektam. Ja mēs mēģināsim sajust pārrunājamās formas, tad vienā gadījumā mūsos uzpeldēs tādi jēdzieni kā "uzmākties", "nomākt", "izplest", "uztūkt", "uzpūsties" utt., citā gadījumā: "atkāpties", "veidot telpu", "sarukt", "sacietēt" utt.. Pie visa, kas attiecas uz plakni kā tādu var attiecināt tādas jēdzienus kā "stagnācija", "miers", "tieksme pēc izlīdzināšanas", "ciets", "viennozīmīgs", arī jēdzieni "skaidrība" un "pārskatāmība" raksturo plaknes fenomenu.

Ņemot vērā visu pateikto, liekas saprotams tas, ka līdzena plakne satur sevī noteiktu atbrīvojošu aspektu: mieru, līdzsvaru utt.. Un tomēr rodas jautājums, vai kaut kāda vienvirspība vispār var iedarboties atbrīvojoši? Cilvēks taču nes sevī visas šīs pretrunīgās kvalitātes. Viņa dvēsele, piem., dzīvo ne tikai simpātijās, bet arī antipātijā. Tā svārstās, šūpojas starp abām. Tā izplūst pasaulē simpātijā un atkāpjas, distancējas no tās antipātijā, tostarp miera, pašāvivības, neitralitātes un izlīdzinājuma brīži. Mēģināsim iedomāties, ko dvēselei, kuras būtība ir kustība, elpošana starp simpātiju un antipātiju nozīmē pastāvīgi uztvert sev apkārt tikai plakanas formas, nodoties tikai šim neitralitātes, miera un stagnācijas aspektam uztverē, nespēt elpot starp iekšpusi un ārpusi. Vai tai nebūtu jāatmirst, jāsacietē, ja klāt nenāktu arī abas citas kvalitātes? Dvēsele sastingtu mierā un nespētu pārdzīvot neko dzīvu pasaulē. Tas pats attiecas, protams, uz visām vienvirspībām. Ja mums būtu jāvēro sev apkārt tikai konveksas formas, var iedomāties, kas notiktu ar mūsu dvēseli. Tieši tāpat pretējā gadījumā.

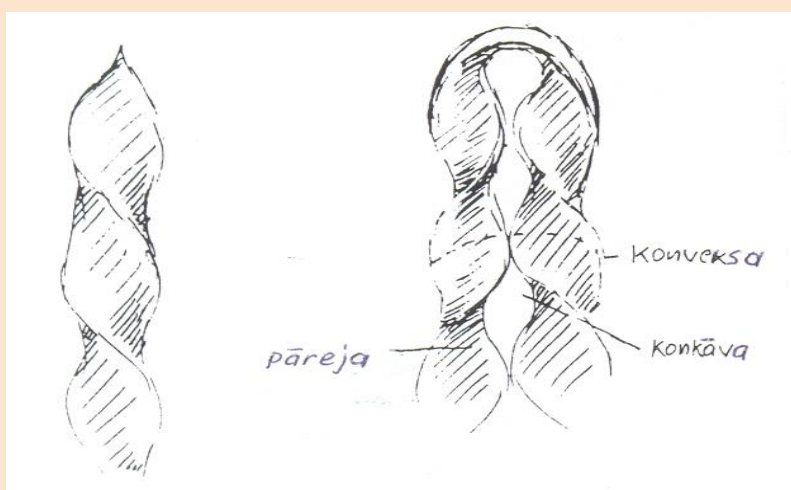
Kādām tad ir jābūt formām, lai tās varētu aptvert un veidot daudzpusīgu cilvēku? Kādas īpašības jāapvieno sevī atbrīvojošai formai, lai tā atbilstu cilvēka būtībai? Līdz šim mums kļuva skaidrs, ka visiem pasaulē sastopamajiem veidojumiem pamatā ir trīs formu kvalitātes, kuras, vienvirspīgi izmantotas, nevar iedarboties uz cilvēku veselīgi. Tātad runa ir par to, lai tādējādi savienotu šīs trīs formu kvalitātes, lai tās, dinamiski elpojot, veidotu jaunu, augstāku veselumu, kas izriet no pasaules likumsakarībām, tas nozīmē - arī no cilvēka. Mēs jau aplūkojam, kā šīs kvalitātes dzīvo dvēselē. Taču cilvēks ir arī fiziski dzīva būtne un kā tāda atrodas saistībā ar fizisko un ar dzīvības pasauli. Tātad fizisko parādību pasaulē ir jāienes triju pamatformu dzīvs savienojums. Mēģināsim īsumā paskaidrot, kā dzīvā mijiedarbībā visas trīs kvalitātes var piedzīvot kāpinājumu.

Šajā gadījumā viena forma ir tikpat konvekša kā jebkura cita, tās atšķiras tikai pēc izliekuma dziļuma. Šeit principā kļūst skaidrs, ka pastāv bezgala daudz iespējamo konvekso formu, no pavisam viegli izliektām līdz pat pilnīgi noslēgtai lodei. Tas pats attiecas uz konkāviem veidojumiem.

Bet nu šīs formas jāsavieno dzīvā veselumā, ņemot vērā arī plakni. Tieši plakne kā pāreja, izlīdzinājums, neitrāls vidus dod mums atslēgu šīs problēmas risinājumam. Ja mēs paņemsim plakni un izveidosim to uz vienu pusi izliektu, uz otru pusi ieliektu, tad mēs saņemsim formu, kas satur visas formu kvalitātes dzīvā saistībā (sk. zīm. lejā). Ja mēs aplūkosim šo jauniegūto veselumu, tad mums atklāsies, ka dzīvo pārvērtību pamatlikums izpaužas divējādi izliektajā plaknē. Tā satur sevī visas aplūkotās kvalitātes un tādēļ var tikt apzīmēta kā dzīva, ar zināmu dvēselisku kvalitāti apveltīta plakne.

Pēc šī pamatlikuma veidotajām formām piemīt kustīgums, elastīgums, elpojošs, dinamisks raksturs, un tās atbilst pasaules, kā arī cilvēka (jo viņš jau ir pasaules sastāvdaļa) uzbūves likumsakarībām. Mēs esam skāruši šo jautājumu, runājot par cilvēka dvēseli.

Šādu veidošanas procesu, kurā tiek ievērotas dzīves likumsakarības, protams, veic pats cilvēks, taču formas, radītas ņemot vērā šīs likumsakarības, atbilstoši arī iedarbojas uz viņu. Atbrīvojoši var iedarboties tikai tādi veidojumi, kas tiek radīti ar iejūtību un sapratni par formu iedarbības likumsakarībām.

Aplūkojot brīvi plūstošās, no vienas kvalitātes citā pārejošās formas, cilvēkam atbrīvojas elpa, tā kļūst dziļāka un rod saskaņu ar pasaules elpu. Ja šādas formas netiek izjustas kā atbrīvojošas, tad tas parāda tikai mūsu sabiedrības dvēselisko kropļību. Tajā taču tiek darīts viss, sākot ar audzināšanu un beidzot ar sociālo attiecību veidošanu, lai cilvēku dvēseliski neitralizētu, sastindzinātu. Atliek tikai aplūkot mūsdienu arhitektūru: tie ir dvēseliski nedzīvi veidojumi, kuri iedarbojas uz cilvēku no mazotnes un grib viņam iestāstīt, ka tikai tie ir pareizie. Tādēļ nav jābrīnās, ja pēc šādas gadu desmitiem ilgušas dvēseles izkropļošanas, cilvēks to, kas mudina viņu pēkšņi atkal elpot, pārdzīvo kā kaut ko spiedošu, nomācošu. Pat šī fakta izpratne ir iespējama tikai tad, ja mēs iedziļināsimies šajā dzīvajā pārvērtību procesā, t.i.,

atteiksimies no sastingušas dvēseles nostājas, kura līdz šim, liekas, nodrošināja mums pamatu zem kājām mūsu attieksmē pret pasauli, un ienirsim dzīvajos procesos, kuri neļauj mums vairs palikt stīviem un nekustīgiem. Nav jābrīnās, ka cilvēks pārdzīvo kā spiedošu to, kas pēkšņi liek viņam ieraudzīt pasauli ar pavisam citām acīm.

Protams, lai paskaidrotu, kā atbrīvojošo formu veidošana varētu izskatīties detaļās, būtu nepieciešams daudz smalkāk pievērsties šim jautājumam. Būtu jāpievērš uzmanība arī tam, kādā mērā noteiktas ēkas vai konstrukcijas formas atbilst tās uzdevumam: vai šī uzdevuma apzināšanās un formu pārdzīvojums cilvēka dvēselē var saplūst vienā harmoniskā veselumā. Piemēram, baznīcas formu valodai ir jābūt citādākai nekā dzīvojamās istabas vai garāžas formu valodai. Tātad no tā, kādā mērā ēkas formas atbilst tās pielietojumam vai jēgai, būs atkarīgs, cik atbrīvojoši tā iedarbosies uz cilvēka dvēseli.

*Antroposofiskās biedrības atzara māja Zalzburgā.
Arhitekti: Dr.E.Hičs, M.Kcjazeks un K.Hičs*